

Tidegården som evangelisk gudstjänstform

1. *Vaknande intresse för tidegården*
Många tecken tyder på att tidegården, den liturgiskt ordnade, på bibelordet uppbyggda gemensamma bönen, håller på att accepteras som gudstjänstform i allt vidare kretsar. Här i Finland har den fått en viss offentlig sanktion genom att användas som form för högtidliga minnesgudstjänster vid kyrkliga jubiléer, senast vid vår kyrkas 800-årsjubileum i maj 1955. Valet av denna form för aftonbön dikterades då säkerligen framför allt av det historiska intresset: det hade sitt behag att höra de ålderdomliga tongångar, på vilka fädernas lovsång höjde sig under tempelvalven. Därifrån är steget långt till en tidegårdspraxis där församlingen verkligen kan leva sig in i denna gammalkyrkliga böneforms väsen och aktivt delta i dess utövande.

Men också detta börjar faktiskt ske så småningom. I en och annan församling prövas tidebönen som regelbunden andaktsform, om också inte dagligen, så i alla fall någon eller ett par gånger i veckan. I några skriftskolor läser man *laudes* som morgonbön, och inom ungdomskretsar och andra kyrkliga arbetsgrupper händer det att man väljer det gammalkyrkliga *kompletoret* som form

för aftonbönen. Vid mötesdagar och konferenser erbjuder sig tidebönen som den idealiska formen för morgon- och aftonandakt.

Man kan alltså klart märka, att blickarna är riktade mot tidegården och att det på sina håll rent av börjar bli smått på modet att läsa eller sjunga tideböner. Naturligtvis finns det också motstånd, och det är i själva verket bara till nytta att vederhäftiga argument får göras gällande från ömse sidor. Men när man diskuterar tidegården bör man rimligtvis veta vad man talar om. Frågan om tidegården som evangelisk andakts- och gudstjänstform behöver faktiskt tänkas igenom på allvar. Vi har ett viktigt liturgihistoriskt arbete kring tidegården bakom oss, men detta är bara en sida av det teologiska arbete som är nödvändigt för att vi skall kunna besvara frågan om tidegårdens möjligheter att tjäna kyrkan i dagens läge. Vi har både rätt och skyldighet att ställa frågan huruvida tidegården verkligen är tjänlig att brukas som form för ett evangeliskt gudstjänstliv i bibliskt-reformatorisk mening. Vi skall försöka belysa denna fråga genom att kasta en snabb blick på tidegårdens historia i dess samband med det kristna andaktslivets historia över huvud taget.

2. Är tidegården "katolsk"?

Var och en inser, att tidegården är en mycket gammal gudstjänstform och att det därför inte nu är fråga om några ny-modigheter i gudstjänstlivet annat än såtillvida, att de gudstjänster vi nu talar om under en period i lutherdomens senare historia inte har varit i bruk i sin genuina form. Men vad vi naturligtvis behöver undersöka, det är huruvida kyrkan måhända med rätta har funnit tidegården otjänlig och därför haft giltigt skäl att nedlägga den. Vi får lov att akta oss för en romantisk beundran och idealisering av det gamla bara därför att det är gammalt; det är ju inte enbart lyckligt om t. ex. våra medeltida kyrkor restaureras på ett sådant sätt att de huvudsakligen blir muséer. Så gör vi heller inte, utan vi vet att de skall tjäna en nutida församlings gudstjänstliv, även om detta kanske ibland mera medvetet kunde hållas i sikte. I ingen händelse är det lyckligt om liturgin vid våra gudstjänster blir museal. Man får inte leka gudstjänst, inte ens vid kyrkojubiléer. Varje gudstjänstform som brukas skall kunna tjäna som form för den levande församlingens lovsång, bön och förbön.

Vi är ju vana att uppfatta begreppet "evangelisk" som motsats till "katolsk", och det hör till de mest slitna anmärkningarna mot tidegården, att den skulle bottna i katolicism. Den anmärkningen avfärdar man inte genom att säga, att detta är alldeles riktigt, eftersom "katolsk" betyder allmännelig. Det är riktigt att tidegårdens katolicitet är dess största berömmelse, men det är inte detta man menar, utan frågan gäller den ytterst lätt

begripliga misstanken, att tidegården, som ju har utformats inom den romerska kyrkan och speciellt omhuldas i dess kloster som ett väsentligt uttryck för munk- och asketfromhet, skall dra med sig in i vår kyrka ett för denna främmande, oevangeliskt innehåll. En sådan misstanke understryker vikten av att gå frågan närmare inpå livet.

3. Ett arv från fornkyrkan

Nu förhåller det sig ju obestriddigen så, att tidegårdens ursprung och äldsta historia måste sökas längre tillbaka i tiden än den romerska påvekyrkans uppkomst. Redan för den kristna urförsamlingen i Jerusalem var det en självfallen sak, att man skulle hålla fast vid den sed man vant sig vid genom sin judiska uppföstran, nämligen att morgon, middag och kväll, d. v. s. vid tredje, sjätte och nionde timmen, komma samman till gemensam bön. Så länge de kristna inte hade blivit uteslutna ur den judiska tempel- och synagoggemenskapen, deltog de i de vanliga gudstjänsterna både på sabbaten och på vardagarna. Sedan måste de givetvis gå sin egen väg, men de övergav inte den gamla ramen för det gemensamma andaktslivet. Apg. 2: 41-42 säger om dem som lät döpa sig på pingstdagen och därmed upptogs i församlingen: "Dessa höllo fast vid apostlarnas undervisning och brödragenskapen, vid brödsbrytelsen och bönerna", d. v. s. de hörde apostlarnas predikan, höll dagligen nattvard med hela församlingen och deltog i dagens bönestunder, nu i den kristna gemenskapen, vilken ju

uppfattades som det sanna Israel och som lösgjordes från tempelgudstjänstens offerväsen, när man insett att något annat offer än det som Kristus hade givit inte kunde ges. Nu ville man utföra en andlig tempeltjänst: i nattvarden fick man del av Kristi eviga offer, i vardagens hårda liv stod man redo att genom Kristi kraft offra sig själv, så långt det krävdes, och i de gemensamma bönera ville man offra lovets offer, bedja oavlatligen.

För dessa judekristna var den liturgiska anslutningen till huvudelementen i den judiska bönegudstjänsten en naturlig sak: psaltarsång och läsning ur Gamla testamentet blev det väsentliga innehållet. Däremot tycks Paulus ha haft det svårare att få till stånd en god och tillbörlig ordning bland de hednakristna, att döma t. ex. av I Kor. 14. Paulus sätter emellertid den höviska ordningen avgjort framom de extatiska formerna för gemensam andakt och uppbyggelse. Han uppmanar de kristna att tala till varandra i psalmer, lovsånger och andliga visor, men han ger också den fria undervisningen rum i gudstjänsten.

Det är i dag allmänt erkänt, att den urkristna gudstjänsten rymde element av klart liturgisk karaktär, samtidigt som den hölls öppen för fria inslag. Anmärkningsvärt snart stabiliserades elementen i dessa bönegudstjänster så att de utom skriftläsning — till en början givetvis ur Gamla testamentet — bestod av psaltarpsalmer, de lovsånger ur Nya testamentet vi känner under benämningen *Cantica*, nämligen Sakarias, Marias och Simeons lovsånger, och därtill nydiktade hymner om Kristi gärning.

Vi behöver påpeka en viktig omständighet som man kan lägga märke till redan här vid begynnelsen av de kristnas dagliga bönegudstjänster. Man har ur en synpunkt inte velat skapa någonting nytt, utan fortsatt den gammaltestamentliga församlingens böneliv. Det främsta uttrycket för denna traditionsvänliga hållning är iakttagandet av de gamla bönetiderna och bruket av den gammaltestamentliga Psaltaren som huvudelement vid bönernas utgestaltande. Men denna trohet mot gammal tradition har inte hindrat, att de kristnas tidebön samtidigt religiöst sett var något nytt. Den hade ett helt nytt centrum, Kristus. Genom honom var den löst från templet och dess offertjänst. Psaltaren tolkades kristologiskt; man sjöng verkligen om kyrkans Herre i den. Just i psaltarpsalmerna såg man klarast vad som gällde om hela Gamla testamentet: det fick sin fullbordning i Kristus. I sista hand är ju denna tolkning av Gamla testamentet såsom profetia, vars uppfyllelse kom genom Jesus Kristus, förklaringen till att kristenheten har övertagit Gamla testamentet såsom helig skrift jämte Nya testamentet. — Ett klart vittnesbörd om att hela det gamla bönematerialet uppfattades genomgående kristet är den trinitariska lovprisningsformeln "Ära vare Fadern och Sonen och den helige Ande, såsom det var av begynnelsen, nu är och skall vara; från evighet till evighet". Denna formel återkommer ju efter varje psaltarpsalm och på flera andra ställen i varje tidebön. Hur tidigt detta Gloria Patri infördes i liturgin vet vi inte med bestämdhet; det var i varje fall i bruk på 300-talet och har givetvis samband

med det medvetna utbildandet av en kyrklig treenighetsteologi. För den kristna kyrkan blev sålunda den oavbrutna serien av dessa dagliga bönegudstjänster, där man bad med de heliga ord som Gud hade givit fäderna, ett fortgående lovprisande av den treenige Guden.¹

4. Tidegården blir en sak för religiösa specialister

När kristendomen på 300-talet fick en erkänd ställning i det romerska riket, hade den ordningen stadgat sig, att man höll officiella, gemensamma bönegudstjänster dagligen på morgonen och kvällen. Före påsken och vissa martyrs och helgons minnesdagar hölls dessutom vigilier, nattliga bönestunder. Däremot var det inte möjligt för den stora massan av kristna att hålla bönetimmarna under dagen i form av deltagande i gemensamma gudstjänster; det ansågs vara tillräckligt om man bad för sig själv och därvid tänkte på de olika timmarna i Jesu lidandeshistoria. Från Jerusalem har vi dock underrättelse om att på biskop Cyrillus' tid under senare delen av 300-talet verkliga församlingsgudstjänster hölls också vid tredje, sjätte och

nionde timmen under prästerskapets ledning; där fanns alltid gott om deltagare i form av pilgrimer från hela kristenheten.

Pilgrimer är redan något annat än vanliga kristna i sin dagliga kallelse, de är i viss mån religiösa specialister. Den följande utvecklingen av tidegårdens historia visar, att denna gudstjänstform gled in i klostren och blev ett av de främsta uttrycken för asket- och munkfromhet. Här utvecklades det fullständiga romerska munkofficiet, som inom en rad berömda kloster har drivits till fulländning och där ett imponerande arbete har utförts, som har betytt oerhört mycket för den gregorianska sångtraditionens bevarande.

Utanför klostren ansågs också prästerskapet förpliktad att iakttaga de kanoniska bönetiderna. Här kom utvecklingen att ta den vändningen, att tidegården i de flesta fall blev prästens enskilda andakt, som han förrättar genom att i ensamhet läsa officiets tideböner ur det för detta ändamål sammanställda *Breviarium Romanum*. Detta är hans plikt-mässiga åliggande, hans officium, som han inte får försumma.

Däremot kunde folkets deltagande i tidegården inte upprätthållas i någon nämnvärd omfattning. Lekmännen representerar enligt romersk syn ett religiöst sett lägre stånd. Präster och munkar företräder kyrkan i egentlig mening; de skall leva ett religiöst liv, och av dem krävs därför större religiösa plikter. Lekmännen ålades enklare skyldigheter: de borde bedja Fader vår, Ave Maria och Credo ett visst antal gånger på bestämda tider under dagen. I rosenkransfromhe-

¹ Man kan fråga sig, om inte den i tidegården så ymnigt förekommande trinitariska lovprisningen medför risken för ett avtrubbande av den kristologiska karaktären. Det är anmärkningsvärt att Gloria Patri bortfaller under stilla veckan, som ju har en starkt kristocentrisk innebörd. Detta bortfall har ansetts tyda på att officiets för denna tid är äldre än bruket av doxologin; *H. Goltzen*, *Der tägliche Gottesdienst*, *Leiturgia III*, 1956, s. 240.

ten fann den enkla kristna människans tidegård sin form.

Tidegårdens väg från fornkyrkan till högmedeltiden är i själva verket parallell med mässans utvecklingsgång. I båda fallen ser vi en mycket väsentlig förvandling. I yttre avseende bestod denna förvandling i fråga om den kristna nattvardsgudstjänsten däri, att denna inte längre betydde den kristna församlingens gemensamma nattvardsgång, *communio*, utan hade blivit en övervägande prästerlig förrättning, där närvaron av en egentlig församling var något oväsentligt och där i de flesta fall prästen ensam åtnjöt sakramentet. På samma sätt hade tidegården till övervägande del blivit prästerskapets enskilda andakt. Bara i klosters eminent religiösa atmosfär levde tidegården som ett uttryck för en kvalificerad fromhet, alldeles som klosterfolket i långt större utsträckning än lekfolket begick nattvardens sakrament.

5. Tidegården som förtjänstfull religiös prestation

Denna gudstjänstlivets förvandling har emellertid också en innersida. Liksom den romerska mässans centrum, mässofferet, betecknar en annan nattvardstolkning än den fornkristna, så betyder munkofficiets och breviariets tidegård något annat än fornkyrkans lovoffer. Man har alltmer börjat uppfatta tidegården som ett led — och säkert det viktigaste — i det system av goda gärningar som den kristne bör prestera för att vara Gud välbehaglig. Tidegårdens texter,

psalmer och böner är ett *pensum* som måste genomgå per dag och som det inte var någon lätt sak att avverka. Så snart man börjar uppfatta andaktsövningen som ett sätt att meritera sig inför Gud, så måste ju en större prestation betyda större förtjänst. Det gick faktiskt också så under medeltiden, att speciellt breviariematerialet svällde ut ända till orimlighet. En gammal regel hade varit, att man i tidegården skulle bedja igenom Psaltaren under en vecka och i huvudsak läsa igenom Skriften under ett år. Den svällande helgonkalendern rubbade i hög grad både veckans och kyrkoårets officieordning och inskränkte med sin anhopning av nytt material i praktiken Bibelns användning. Den präst som ordentligt skulle sköta sin breviarieläsning hindrades allvarligt i sitt arbete som själasörjare.

Svårigheter på denna punkt erkänns för övrigt också inom nutida romerskt kyrkoliv. ”Det är för den mycket upptagne, med själavårdsarbete överbelastade prästen verkligt svårt att alltid kunna dra nytta av förpliktelsen att läsa brevet så att han får välsignelse därav”, skriver en romersk-katolsk författare (*Josef Sellmair*, *Der Priester in der Welt* 1953 s. 197).

Det måste i själva verket ofta ha varit omöjligt att strängt hålla de kanoniska tiderna. Men ingenting tycks ha hindrat att man i nödfall antingen läste i förväg eller efteråt inhämtade vad man förlorat. Tonvikten låg ju på den prestation som utfördes, det *pensum* som avverkades. Vi ser att t. ex. Martin Luther fick lov att tillgripa denna utväg. Han berättar i ett bordssamtal, att han under sin tid

som präst och lärare i klostret hade så mycket att göra med läsning, skrivning, predikande och sång i kyrkan, att han inte fick tid att bedja sina kanoniska tideböner. Därför måste han göra så, att han reserverade lördagen för sin brevariäläsning, lämnade sig utan middag och bad hela dagen ända till aftonen för att komma igenom det pensum han var tvungen att försumma under veckan. Och han tillägger utifrån sin senare erfarenhet: "Så var vi arma människor plågade under påvens bestämmelser och dekret. Nuförtiden vet de unga ingenting om sådant." (Luther, Werke, Weimar-Ausgabe, Tischreden 4 s. 654.)

6. *Luther vill reformera tidegården och återge den åt församlingen*

Därmed kommer vi fram till Luthers kritik av medeltidens tidegårdspraxis och hans ställning till tidegården över huvud taget.

Luther kände det som en stor vederkvickelse, när han i och genom påvens bannlysning var fri från den pliktmässiga brevariäläsningen. Hans kritik mot rådande tidegårdspraxis är helt analog med vad han har att anmärka mot mässan. Med mässoffret som centrum har den blivit gjord till människoverk, med vilket man försöker blidka och försona Gud. Det är inte mässprästen med sitt verk, utan Guds Lamm och Guds Son, som bär vår synd. På samma sätt hade tidegården blivit ett trälarbete, eller, som Luther säger, "ein Eselsgeschäft", ett åsnegöra, som plågade människorna utan

att vara dem till någon hjälp, eftersom man där missbrukade Guds ord och bönen till lagens verk i stället för att därigenom ta emot Guds gåvor. Någon bön är det inte fråga om, eftersom man ingenting väntar av Gud utan i stället tror sig kunna ge honom något. Nu är munnens pladder, bladens prasslande och stenarnas skrammel i rosenkransen till ingen nytta. Hela detta verk länder i stället till dom. "Jag har bett mina tideböner och kyskt och dygdigt avhållit mig från kvinnor och är ändå fördömd, därför att jag inte har trott på Kristus." Evangeliet, som lyfter av lagens ok, måste därför få befria den kristne från denna falska fromhetsövning, som är "ein molestissimus labor, ein recht carcer und purgatorium" (ett ytterst mödosamt arbete, ett verkligt fängelse och en skärseid; W. A. Tischr. 5 s. 137).

Utifrån sin nya syn på evangeliets innebörd måste Luther sålunda beteckna rådande tidegårdspraxis såsom ett allvarligt missbruk. Men detta föranleder honom inte att förkasta denna fornkristna gudstjänstform, utan han reformerar och restaurerar den. Han gör som med mässan: trots att han radikalt avvisade den romerska nattvardsuppfattningen, bibehöll han mässans traditionella element och skapade en gudstjänstordning, som bevarade kontinuiteten med den gamla liturgin trognare än annorstädes inom reformationens kyrkor. Tidegården ville han se återställd som *gemensam* gudstjänst och återupptagen i den utsträckning som förhållandena medgav. Han var medveten om att man på vardagarna inte kunde räkna med den stora hopen i kyrkan, men för prästerna, stu-

denterna, skolornas elever o. s. v. ansåg han tidegården vara den självklara formen för morgon- och aftonbön. Språket beredde till en början inte några svårigheter, då just dessa personer kunde latin och tidegården i dess latinska form var en nyttig övning i språket. Men Luther ville absolut ha en predikan, gärna hur kort som helst, när man höll tidegård för församlingen. Detta krav var för övrigt helt naturligt i en situation då det var nödvändigt att undervisa församlingen om den rätta meningen med alla gudstjänstbruk; tidegården hade ju svårt missbrukats under påveväldet. Luther ger ganska noggranna anvisningar om hur de dagliga bönestunderna skulle utgestaltas, och man ser hur väl han kände till och hur högt han skattade det gamla sångmaterialet.

En sak som också kom tidegården till godo var den restaurering av kyrkoåret som Luther företog. Kyrkoåret hade efter hand alltmer trängts i skuggan av den romerska helgonkalendern, och krav på en reform hade rests också inom Roms kyrka.

7. *Laurentius Petri och den svenska tidegården*

Givetvis begränsades tidegårdens brukbarhet som församlingsgudstjänst starkt av den latinska formen. Det såg inte minst de svenska reformatorerna mycket klart. *Laurentius Petri* skriver i sin kyrkoordning av år 1571: "Men effter thet all ting bör skeep til förbättring j Församblingenne, såsom Paulus lærer, skola sådana Loffsonger eller Kyrke-

tidher, icke altijdh eller allasammans skeep på Latijn, såsom sedher haffuer warit, vthan på thet folcket må ock haffua ther på någhot förstånd, och sig ther aff förbättra, skola någor stycker ther aff, serdeles the som beqwemligast äro, siungas på Swensko. Men effter thet S. Paulus ock j sin tijdh tilstodde fremmande, doch någhrom aff Församblingenne kunnogh, tungomål, Så mågha ock än nu några Latiniska songer medh ibland sungne warda, för theras skul som thet Latiniska målet kunna eller ock lära skola."

Vi ser att det arbete för skapandet av en svensk tidegård som har utförts under de senaste decennierna under ledning av män som Knut Peters och Arthur Adell har varit en direkt fortsättning av de svenska reformatorernas verk, så mycket nödvändigare nu, när man inte längre kan förutsätta någon kunskap i "thet Latiniska målet".

Den svenska reformationens trohet mot gammalkyrklig tradition i fråga om tidegården förenades för övrigt med precis samma omsorg om dess evangeliska karaktär som vi nyss bevittnade hos Luther. Den saken är mycket tydligt uttryckt hos *Laurentius Petri*: "Thet skal icke heller någhon bekymbra j sakenne, at medh thenna Kyrkesong haffuer j förtidhen warit itt ganska stoort misbruk, såsom ock medh alt annat, Ther man haffuer här aff giordt, lika som itt syndoffer eller förtienst, til at ther igenom förwerffua nådh och syndernas förlåtelse, hwarföre ock thesse tingest så äro förökad, at ther med nu på sidstone haffuer nästan ingen måtta eller ende warit, Ty wij kunne wäl (på Gudz weg-

na) retta sådana misbruk genom itt Christelighet förstånd, och sedhan finna then måtto ther medh, som effter vår och tidzens lägenheet kan wara beqwemligast.”

Därmed har klart hävdats, att till den historiska principen bör läggas den teologiskt-kritiska, när man söker riktlinjer för skapandet av en evangelisk tidegård.

8. Tidegården dör när församlingen blir passiv

Eftersom den framställning som här ges mera syftar till en principiell bedömning än en direkt historisk utredning, behöver vi inte uppehålla oss vid enskildheter i tidegårdens utveckling på evangelisk mark. För att kunna bedöma tidegården som aktuellt problem behöver vi emellertid svar på ytterligare en fråga, nämligen varför tidegården aldrig riktigt slog igenom i lutherskt kyrkoliv och sålunda inte bevarades som form för kyrkans gemensamma bön. Den del av gudstjänstlivet som vi har utöver högmässan har ju fått en helt annan utformning än den traditionella tidegårdens. Bara i benämningarna på ett par rena predikogudstjänster, ottesång och aftonsång, har ett blekt minne av den gamla traditionen från reformationstiden bevarats.

Med de kunskaper vi nu har om utvecklingen av gudstjänst- och fromhetslivet inom lutherdomen efter reformationen är det inte så lätt att med säkerhet ange orsakerna till brottet på tidegårds-traditionen; dessa frågor behöver undersökas närmare. Men vi ser i alla fall

vissa betydelsefulla fakta och kan dra vissa linjer.

I fornkyrkan lika väl som hos Luther och Laurentius Petri var tidegården tänkt och brukad som gemensam, församlingsmässig bön. Medeltidens privatisering av tidegården till brevvariefromhet var ett avsteg från denna linje och rörde en missuppfattning av hela officiet. Evangelisk tidegård förutsätter sålunda med nödvändighet en aktiv församling; att utföra t. ex. vesperprogram konsertmässigt inför en passivt lyssnande menighet är ren parodi på tidegård. Det har man gjort i våra dagar, inte förr. I stället lade man småningom bort tidegården, när den inte längre kunde utföras med mening. Och det kunde tydligen den lutherska ortodoxin inte göra. Den räknade inte med en liturgiskt aktiv församling. Man tänkte i de två kategorierna lärare-åhörare; vanliga församlingsbor hade att lyssna till vad prästerskapet lärde. Undervisning var tidens lösen, och med den intellektualistiska trosyn som utmärkte ortodoxin flyttades församlingens aktivitet över från gudstjänsten till de förhör av olika slag, som blev så kännetecknande för den lutherska ortodoxins kyrkoliv. Därtill kommer, att den musikaliska bildningen stadigt gick tillbaka. Man måste förvåna sig, att tidegården i alla fall sjöngs så länge som fallet var, särskilt i skolorna, då den hade så föga samband med församlingens gudstjänstliv.

9. Andaktslivet söker sig andra vägar

Utom att ortodoxin på detta sätt försätter kyrkans lekmannaelement i ett litur-

giskt omyndighetstillstånd, tycks den också sakna motståndskraft mot den individualistiska underström, som sedan länge i kyrkan hade utgjort ett hot mot församlingsgemenskapen. Ortodoxins tid visar många tecken på ett varmt andaktsliv, men detta måste söka sig andra vägar än dem som det officiella gudstjänstlivet erbjöd. En omfattande andaktslitteratur växte fram och användes vid husandakten eller i synnerhet vid den enskilda andakten. Psalmboken blev den enskildes andaktsbok i lika hög grad som liturgisk sångbok. Hela denna utveckling av fromhetslivet från församlingsmässiga till privata och individualistiska andaktsformer är en viktig fråga som vore värd närmare undersökning.

Vad som här behöver påpekas, är det märkliga faktum att den senare medeltidens andaktsformer går igen inom lutherdomen, fastän det nu inte är fråga om breviarieläsning av tidegården utan om framväxten av en ny, fristående uppbyggelselitteratur. Ser man litet närmare på denna litteratur för enskild uppbyggelse, så finner man dock att den inte alltigenom är så alldeles ny, utan har mycket gamla rötter. Ett gott exempel är *Johann Arndts* Fyra böcker om en sann kristendom, som utkom 1612 och som blev en av protestantismens mest använda böcker och är i bruk än i dag. Den visar var en huvudkälla för denna individualistiska fromhet finns: i medeltidsmystiken, som ju var starkt individualistisk, och som i sin tur har rötter i nyplatoniska tankegångar. Redan hos gammalkyrkliga teologer som Clemens av Alexandria och Origenes finner man tydliga spår av en av mystik och gnosticism

beroende fromhet, som inte passade in i det kyrkliga livets sunda församlingsgemenskap. Denna asketisk-mystiska andaktslitteratur levde sedan mycket stark inom pietismen och andra liknande fromhetsrörelser. Dessa rörelser gav rum för de små, fromma kretsarnas gemensamma andaktsliv, men inte i kyrkan och dess församlingsgemenskap, utan i konventikelns form, inte liturgiskt ordnat, utan med individualismen och subjektivismen bevarade i kravet på att man skall bedja med egna ord och vittna om egna erfarenheter. Jämsides härmed *krävdes* ett metodistiskt reglerat enskilt andaktsliv, som utgör en slående parallell till det romerska prästerskapets breviariefromhet, liksom givetvis konventikelandakten är en motsvarighet till munkofficiet. I varje fall för senare pietism och i synnerhet för angloamerikansk frikyrklighet är det ju utmärkande, att bibelläsning i form av dagliga pensa anses höra till en kristens skyldighet. Vi har gott om dylika moderna "breviarier", bibelläsningplaner av olika slag. Att läsa bibeln med reda och ordning är naturligtvis gott evangeliskt skick, men har gärningsfromheten smugit sig in, så är risken stor att en sådan bibelläsning betraktas under prestationens förtecken och andakten blir en börda i stället för en vederkvickelse.

10. *Tidegården är en fullgod evangelisk gudstjänstform*

Det teologiska arbetet inom våra nordiska kyrkor har de senare decennierna i

hög grad varit inriktat på Luther och reformationen i syfte att via denna få blicken skärpt för det bibliska evangeliets egenart. Inte sällan har det liturgiska intresset betraktats såsom ledande i annan riktning än det systematiskt-teologiska, och kretsar som övar tidegårdsfromhet har ansetts speciellt utsatta för risken att glida i oevangelisk riktning. Nu ser vi att detta är ett mycket ytligt betraktelsesätt. Tidegården är en god

evangelisk gudstjänstform, och vårt eget kyrkliga läge bör vara gynnsamt för en förnyelse av denna urkristna art av liturgisk församlingsgemenskap. Men den är en skatt i lerkärl: den kan brukas rätt bara när evangeliet lever i församlingen, när kraften i vår bön och lovsång är tacksamheten över vad Gud skänker genom Jesus Kristus och icke något som kommer från oss.

Helge Nyman